

گزارشی از یک سفر علمی

بنیاد بین‌المللی ایران‌شناسی در مسکو وابسته به رایزنی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در روسیه همایشی یک روزه به مناسبت روز حافظ با حضور ایران‌شناسان سراسر روسیه در محل دانشگاه مسکو برگزار کرد. موضوع اصلی این همایش «توسعه همکاریهای روسیه و ایران درباره تحقیقات ایران‌شناسی» بود.

در این همایش حدود پنجاه تن از استادان و معلمان زبان فارسی و تاریخ ایران از نواحی مختلف حضور داشتند که طبق برنامه از پیش تعیین شده در آن همایش سخنرانی ایراد کردند.

آقای دکتر محسن حیدرنیا، رئیس بنیاد بین‌المللی ایران‌شناسی از من و همسرم، نوش‌آفرین انصاری - عضو هیأت علمی دانشگاه تهران و دبیر شورای کتاب کودک - دعوت کردند که در این همایش شرکت کنیم. من آقای حیدرنیا را از سالیان پیش می‌شناختم و کتاب «علوم محضه از آغاز صفویه تا تأسیس دارالفنون» با پیشنهاد و یاری ایشان، به وسیله من فراهم آمد و در مجموعه انتشارات همایش بین‌المللی قرطبه و اصفهان، شماره ۲۳ در سال ۱۳۸۴ چاپ و منتشر شده بود.

با این سوابق، دعوت ایشان را پذیرفتم و در روز سه‌شنبه نوزدهم مهرماه وارد مسکو شدیم. آقای کوروش کمالی سروستانی از بنیاد فارس‌شناسی نیز در این سفر همراه ما بودند و در همایش

حضور فعال داشتند. همایش در روز بیستم مهرماه با سخنرانیهای برخی از اعضا افتتاح و سپس فعالیتهای اعضا در گروههای تخصصی زیر به ترتیب زیر شروع به کار کرد:

جلسه گروههای تخصصی

* گروه تاریخ ایران از دوران باستان تا قرن بیستم

* گروه هنر در ایران

* گروه فلسفه و اندیشههای دینی و علمی و عرفانی در ایران با حضور دکتر احمدی

* گروه زبان شناسی و ترجمه با حضور دکتر نوش آفرین انصاری

* گروه آموزش زبان فارسی با حضور دکتر کمالی سروستانی

* گروه ادبیات کلاسیک و معاصر ایران با حضور دکتر مهدی محقق

* گروه نسخه شناسی و تاریخنگاری روند ایران شناسی در روسیه با حضور دکتر حیدرنیا

* گروه ایران معاصر با حضور دکتر دهشیری و دکتر ابراهیمی

سخنرانی در این گروه درباره «آشنایی من با برخی از ایران شناسان روسیه» بود که در سخنان خود از پروفسور مینورسکی نام بردم که در سالهایی که من در دانشکده مطالعات خاورشناسی و آفریقایی دانشگاه لندن در سالهای ۱۳۴۰ و ۱۳۴۱ تدریس می کردم، مرا به کمبریج دعوت کرد و مباحثات و مفاوضات بسیاری میان ما درگرفت که بسیار بسیار فایده بود.

با پروفسور ایوانف که متخصص در مطالعات اسماعیلی بود، در تهران آشنا گشتم و درباره پاره‌ای از مسائل مربوط به ناصر خسرو و اسماعیلیان میان ما گفت‌وگویی سودمند رخ داد.

از این گذشته من از کشف‌المحجوب تصحیح ژوکوفسکی و از کتاب برتلس درباره ناصر خسرو و اسماعیلیان و کتاب کراچوفسکی درباره جغرافی دانان مسلمان استفاده‌های فراوانی بردم و از آنان

در این جلسه به نیکی یاد کردم.

اعضای ایرانی و روسی همایش در مهمانی که به وسیله سفیر جمهوری اسلامی و رایزن فرهنگی ایران در روسیه برپا گشته بود، شرکت و به تبادل آرا و قرار همکاری‌های علمی پرداختند.

بعد از ظهر همین روز سخنرانی‌هایی درباره حافظ به وسیله اعضای ایرانی و روسی ایراد شد که من درباره «حافظ و علوم اسلامی» صحبت کردم. من در طی سخنان خود اشاره به بعضی از ابیات حافظ کردم که نشان می‌داد او نه تنها شاعر بلکه به عنوان یک عالم، تسلط به علوم اسلامی داشته است. نخست آنکه او حافظ قرآن کریم بوده که خود گفته است:

ندیدم خوشتر از شعر تو حافظ به قرآنی که اندر سینه داری

و به قرائت‌های چهارده‌گانه قرآن واقف بوده، آنجا که گفته است:

عشقت رسد به فریاد گر خود به سان حافظ

قرآن ز بر بخوانی با چهارده روایت

او بسیاری از مضامین قرآن کریم را در اشعار خود آورده است از جمله:

آسمان بار امانت نتوانست کشید

قرعه فال به نام من دیوانه زدند

که اشاره به آیه شریفه «أنا عرضنا الامانة على السموات و الارض و الجبال فابین ان یحملنها» دارد. او در این بیت اشاره به حدیث «کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین» می‌کند:

بودم آن روز من از طایفه دردکشان

که نه از تاک نشان بود و نه از تاک‌نشان

و در این بیت:

جنگ هفتادودو ملت همه را عذر بنه

چون ندیدند حقیقت ره افسانه زدند

در این بیت اشاره به جوهر فرد یا جزء لایتجزی که یکی از مباحث طبیعیات فلسفه است، می‌کند:

بعد از اینم نبود شائبه در جوهر فرد

که دهان تو بر این نکته خوش استدلالیست

و در بیت زیر اشاره به قضا و قدر که از مباحث مهم علم کلام است، دارد:

در کار گلاب و گل حکم ازلی این بود

کاین شاهد بازاری وان پرده‌نشین باشد

او اشاره به برخی از مباحث تصوّف و عرفان دارد همچون:

میان عاشق و معشوق هیچ حائل نیست

تو خود حجاب خودی حافظ از میان برخیز

و در تسلّط او به موعظه و ملامت واعظان غیر متعظ می‌گوید:

واعظان کاین جلوه در محراب و منبر می‌کنند

چون به خلوت می‌روند آن کار دیگر می‌کنند

و در مدارا و مروّت که از مباحث مهمّ علم اخلاق است، می‌گوید:

آسایش دو گیتی تفسیر این دو حرف است

با دوستان مروّت با دشمنان مدارا

در بعضی از امثال که نشان‌دهندهٔ رسوم باستانی است مثل «و للارض من کاس الکرام نصیب»
گوید:

اگر شراب خوری جرعه‌ای فشان بر خاک

از آن گناه که نفعی رسد، به غیر چه باک

در علم ستاره‌شناسی و نجوم نیز اشاراتی از او دیده می‌شود:

عجب علمی ست علم هیئت عشق

که چرخ هشتمین هفتم زمین است

در بیت زیر یکی از صنایع علم بدیع را به کار برده است:

چنان زند ره اسلام غمزهٔ ساقی

که اجتناب ز صهبا مگر صهیب کند

و در این بیت توجه او به علم احکام نجوم یعنی طالع‌شناسی را می‌رساند:

کوکب بخت مرا هیچ منجم نشناخت

یارب از مادر گیتی به چه طالع زادم؟

در پایان این روز جوایزی به برخی از اعضا تقدیم شد و از نمایشگاه کتابی که آثار اعضا در آن به

نمایش گذاشته بود، دیدار به عمل آمد.

یک شماره مجلهٔ ایرانستیک که به کوشش دکتر حیدرنیا و دو شماره مجلهٔ اشراق که به کوشش دکتر هادوی در مسکو منتشر می‌شود و در هر دو، من عضو هیأت تحریره هستم، به من داده شد و هر دو مجله را در معرفی زبان و فرهنگ ایران و حکمت متعالیه که محصول اندیشهٔ اسلامی است، مفید و سودمند یافتیم.

در روز جمعه، ۲۲ مهرماه گروهی از شیعیان اسماعیلی در محل بنیاد بین‌المللی ایران‌شناسی گرد آمدند و من دربارهٔ حکیم ناصر خسرو قبادیانی، شاعر و فیلسوف و متکلم ایرانی صحبت کردم و از کوشش آن شاعر گرانقدر در ستایش خاندان پیغمبر(ص) و نشر اندیشه‌های والای آنان، تحسین و تقدیر به عمل آمد.

در روز بیست‌وهشتم آبان با هواپیمای جمهوری اسلامی که چرخ جلوی آن باز نشد، در میان هول و بلا با پایین آمدن از درهای اضطراری وارد فرودگاه مهرآباد شدیم، در حالی که من راضی به قضای خداوندی شده بودم و این مصراع از حاج ملاهادی سبزواری را با خود زمزمه می‌کردم: «و ذوالرضا بما قضی ما اعتراضا».

در پایان سپاس خود را از آقای مهندس سجادی، سفیر جمهوری اسلامی ایران و آقایان دکتر ابراهیمی و طباطبایی از رایزنی فرهنگی و دکتر دهشیری و سرکار خانم حسینی از سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی و آقای دکتر حیدرنیا از بنیاد بین‌المللی ایران‌شناسی و اولیا و استادان دانشگاه مسکو که هریک به سهم خود در برگزاری این همایش پربار و سودمند کمک کردند، اظهار می‌دارد.

مهدی محقق

رئیس انجمن ترویج زبان و ادب فارسی ایران و استاد دوره دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد کرج